

ning viktig. Den er i den hypotetisk-deduktive metodes ånd, og angir et vilkår som ofte er nødvendig for å kunne strukturere materialet på en klargjørende måte. Imidlertid dreier det seg ikke bare om å utvikle et meta-språk til forskjell fra tekstens objektspråk. Problemet for analytiker kan primært være å komme på høyde med den rasjonalitet som ligger i tekstens eget språk. Dette vil spesielt være tilfellet der hvor samtaleinnlegg utnytter begreper, metoder og innsikter som karakteriserer vitenskapelige disipliner. Kanhende vil flere disipliner være representert i diskusjonen; i helsepolitiske utredninger og diskusjoner kan det f.eks dreie seg om både medisin, rettsvitenskap, sosialøkonomi og sosiologi. For å kunne foreta en god innholdsorientert analyse må man være i stand til å forstå vedkommende disipliners språk og resonneringer. Dermed bør man ha tilstrekkelig forståelse av deres grunnlag til å kunne sammenholde og prøve de forskjellige bidrag.

Det synspunkt som her er gjort gjeldende, svarer til et hovedpoeng i organisasjonsteorien, for såvidt som denne legger vekt på premissleverandørers faglige bakgrunn.

Når det gjelder relevansprøving, er Vedung særlig opptatt av former for feilslutning, som den genetiske feilslutning. I tråd med Næss' diskusjon av argumentasjon knyttet til en normativ spissformulering, tror jeg det også er mulig å gi visse positive metoderegler. Man kan således skille mellom "innbyrdsargumenter", som angir forutsetninger for, logiske implikasjoner (moralske, rettslige) av, eller virkninger av vedkommende mulige beslutning, og "stikkordargumenter", som bare påstår et faktisk forhold. En metoderegul vil være at et stikkordargumentets relevans finnes ved å angi de innebyrdsargumenter som det rimeligvis antyder (og de normative argumenter som igjen avgjør disses relevans).

I tilknytning til Vedungs betraktninger om prøving av verdidommer vil jeg til slutt hevde at en som skal utføre innholdsorienterte idé- og debattanalyser, bør være orientert om forskjellige posisjoner *innen* etikken (til forskjell fra *meta*-etiske posisjoner). Han bør således være kjent med handlingsutilitarisme; regelutilitarisme; John Rawls' leksikografiske ordningsprinsipp for rettferdighet, som på et gitt punkt bringer inn spørsmålet om hvilken ordning er best for dem som kommer dårligst ut; og Robert Nozicks "entitlement theory": at man har krav på en eiendom hvis og bare hvis man har tilegnet seg den i samsvar med prinsippet for rett tilegnelse eller i samsvar med prinsippet om rett overføring. Disse posisjoner er tatt med til illustrasjon av mitt poeng og er på ingen måte ment å være uttømmende. (I tillegg bør en bli være oppmerksom på muligheten av å resonnerere deduktivt ut fra gitte plikter og rettigheter, og muligheten av å avveie enkle velferdshensyn mot ret-

tigheter). Vedung har berørt noen av de refererte posisjoner (Rawls' og Nozicks); men de er ikke fremstilt og diskutert systematisk i forbindelse med klargjøring og prøving av verdidommer.

IV

Evert Vedungs bok *Det rationella politiska samtalet* er etter min oppfatning et viktig bidrag til diskusjonen av de konsekvenser som forutsetningen om rasjonalitet – eller forutsetningen om muligheten av rasjonalitet – bør få i vårt fag. Mer spesielt har Vedung på en verdifull måte bidratt til å klargjøre hvilken plass tilkommer innholdsorienterte idé- og debattanalyser, hvilke problemstillinger slike analyser må omfatte, hvilke grunnlagsspørsmål melder seg, og hvilke metoder kan eller bør komme til anvendelse. Den faglige samtale og den videreføring som Vedung inviterer til, bør favne vidt, likesom hans bok gjør det. Det vil også i fortsettelsen være behov for en kombinasjon av empirisk og filosofisk orientering.

Knut Midgaard

Evert Vedung: *Det rationella politiska samtalet: Hur politiska budskap tolkas, ordnas och provas*. Stockholm: Albus, 1977, 191 s.

¹ Austin, J.L. (1975) *How to Do Things With Words* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2nd ed.), s 105 f.

Facklig medvetenhet bland tjänstemän under 1800-talet

I

I en artikkel i Statsvetenskaplig Tidskrift (nr 2, 1979) behandler Conny Johannesson en svensk tjänstemannaförenings utveckling under 1800-talet, närmare bestämt Konga härads folkskolläraförning.¹ Johannesson tar därmed upp ett sedan länge försummat forskningsområde, nämligen den svenska tjänstemannarörelsens tidiga historia. Johannesson pekar mycket riktigt på, att forskningsläget kring den svenska tjänstemannarörelsens barndomsår är mycket oklart. Förutom ett visserligen stort antal monografier över enskilda tjänstemannaorganisationer saknas nästan helt vetenskapliga framställningar. Detta förhållande gör sig speciellt påmint vid en jämförelse med vad som skrivits om den fackliga arbetarrörelsen.

Det förmodligen mest kända arbetet om den svenska

tjänstemannakåren är Fritz Croners "Tjänstemannakåren i det moderna samhället", men i detta verk lämnas ett mycket litet utrymme åt tjänstemännens tidiga historia.² Även hos Per Sandberg saknas det historiska perspektivet.³ Vi är istället hänvisade till i första hand Sten Carlssons och Bo Westerhults arbeten om vi vill få ett historiskt perspektiv på tjänstemännens fackliga strävanden.⁴ Trots dessa betydande forskningsinsatser är fortfarande tjänstemannarörelsens historia ett tämligen jungfruligt forskningsområde. Det är därför glädjande att nu Conny Johannesson med sin artikel kompletterar den bild vi tidigare har.

Det finns dock skäl att ifrågasätta delar av Johannessons slutsatser. Johannesson inför nämligen termen "förfackligt stadium" för att beskriva de verksamhetsformer som präglade folkskolläraryrket i Konga härad. Johannesson vill inte se målsättningen att höja yrkesgruppens sociala status, som en "rent facklig verksamhet".⁵ När folkskolläraryrket engagerar sig i den skolpedagogiska debatten, menar Johannesson, att den visar brist på facklig medvetenhet.⁶ Slutligen studsar Johannesson formligen till, när han upptäcker att det i stadgarna står att föreningen skall verka för "en allmän kåranda". För att göra läsaren uppmärksam betonar Johannesson, att föreningen icke verkade för medlemmarnas ekonomiska intressen.⁷ Skälet till att Johannesson finner dessa verksamhetsformer vara "förfackliga" är, att han saknar kampen för föreningsfrihet och strejkrätt i folkskolläraernas program. De här anförda inslagen i den fackliga verksamheten var endast ett led i yrkesgruppens professionalisering.

Avvisandet av professionaliseringssträvandena som icke facklig verksamhet är märkligt, eftersom Johannesson inte på något ställe definierar vad som är en fackförening. Man får osökt den känslan, att Johannesson utgått från vårt moderna samhälles fackliga rörelser och deras struktur och verksamhetsformer. När han där- efter dyker ner i 1800-talets fackliga organisationer känner han inte igen sig. En ny term måste då införas för att beskriva det han ser.

Men på detta sätt kan man inte tvinga in historien i samtidens referensramar.

II

Studerar vi den litteratur som behandlar den tidiga arbetarrörelsens historia får vi nämligen en helt annan bild än den Johannesson ger oss. Begreppet fackförening ges ett annat innehåll och de verksamhetsformer Johannesson ser som "förfackliga" var i högsta grad typiska för den tidiga *fackliga* verksamheten. I sitt numera klassiska arbete om fackföreningsrörelsens historia i England definierar makarna Webb vad de menar konstituerar en fackförening: "en fortvarande sammanslut-

ning av lönearbetare i syfte att upprätthålla eller förbättra sina arbetsvillkor".⁸

Tage Lindbom har i sin bok om den tidiga fackföreningsrörelsen i Sverige gått ett steg längre än makarna Webb. I Lindboms tolkning är en fackförening liktydig med "lokala, demokratiskt organiserade sammanslutningar av löntagare inom ett yrke, närbesläktade yrken, en industri, en industrigren eller företag, med uppgift att i första hand tillvarata de anställdas med ställningen i arbetet förenade intressen".⁹

Det centrala i dessa bägge definitioner är, att organisationerna syftar till att förbättra arbetsvillkoren genom att verka för gemensamma intressen. Detta synsätt skiljer sig avsevärt från Johannessons, därför att det tar hänsyn till att ekonomiska och politiska frågor intog en underordnad ställning i den tidiga fackföreningsrörelsens program. Andra verksamhetsformer, som syftade till att förbättra arbetsvillkoren kunde inta en framskjuten plats. Dessa var i många fall av mer social och kulturell art. Inom de tidiga fackliga organisationerna upprättades ofta olika hjälpkassor för arbetslöshetsunderstöd, sjukkassor, pensionsfonder, men också bildnings- och nykterhetsarbetet var viktiga inslag.¹⁰

Dessa skilda verksamhetsformer utgjorde sammantaget ett led i skapandet av en facklig medvetenhet. De bidrog till att förbättra arbetsvillkoren och de var en förutsättning för att kampen mot arbetsgivare och kapital skulle kunna bedrivas framgångsrikt. Johannesson har helt bortsett från dessa typiska *fackliga* kännetecken i den tidiga fackföreningsrörelsens verksamhet. Parallellerna mellan tjänstemän och arbetare är uppenbara, men Johannessons tolkning kräver att termen "förfackligt stadium" förs in. Johannesson har fäst alltför stor vikt vid den materiella sidan i löntagarnas intresseartikulering.

III

Ser vi till den internationella forskningen, vilken inte alls beaktats av Johannesson, kan vi konstatera att intresset för tjänstemännens fackliga historia varit betydligt större än i Sverige.¹¹ I både engelsk och fransk forskning kan vi se hur nära svensk tjänstemannarörelse knyter an till ett internationellt mönster ifråga om mål och syften för den fackliga verksamheten. De ekonomiska och framför allt de politiska frågorna, får stå tillbaka för andra verksamhetsområden, snarlika de som Johannesson själv beskrivit. De engelska och franska tjänstemannaorganisationerna under 1800-talets senare hälft betraktas av den inhemska forskningen som i högsta grad fackliga, trots att de gick under beteckningen "friendly society" respektive "amicale".¹²

Vad man däremot slås av när man något närmare

studerar de engelska och franska tjänstemannaorganisationerna är, att de var betydligt mer militanta. Redan tidigt använde man sig av strejken som vapen i den fackliga kampen. Samtidigt utövade man ett starkt tryck på de maktavande, eftersom ett stort antal av de statsanställda tjänstemännen hade rösträtt.¹³

Det bör observeras, att även inom svensk tjänstemannarörelse har strejkaktioner förekommit redan före sekelskiftet, som i fallet med de strejkande polismännen i Filipstad år 1899 och de kvinnliga telefontjänstemännen år 1897.¹⁴

IV

Avsikten med denna artikel har varit, att ifrågasätta Conny Johannessons användning av begreppet "fackligt stadium", för att beskriva en verklighet, som av tidigare forskning betraktats som *facklig*. Termen har använts på ett olyckligt sätt, utan att författaren först gjort en egen definition av vad som är fackligt. Vill man nödvändigtvis beskriva en utveckling i fackföreningsrörelsens historia som "förfacklig", lämpar sig nog termen bäst för skrå- och gillessammanslutningarna.

Tom Ericsson

Noter

- 1 C. Johannesson, En svensk tjänstemannaförenings utveckling under 1800-talet. StvT, 2, 1979.
- 2 F. Croner, Tjänstemannakåren i det moderna samhället. Uppsala 1951.
- 3 P. Sandberg, Tjänstemannarörelsen. Uppkomst och utveckling. Stockholm 1969.
- 4 S. Carlsson, Den sociala omgrupperingen i Sverige efter 1866. I Samhälle och Riksdag. Red A. Thomson. Uppsala 1966, B. Wersterhult, Kronofogde Häradsskrivare Länsman. Den svenska fögderiförvaltningen 1810-1917. Lund Political Studies 4, dens. Underdåniga påtryckningar. Fögderitjänstemännens intressebevakning från 1800-talets början till år 1918. Lund Political Studies 10. Även min egen avhandling anser jag höra hit. Se T. Ericsson, I fosterlandets tjänst. En studie i den svenska arméunderbefälskårens fackliga strävanden 1901-1922. Umeå Studies in the Humanities 18.
- 5 Johannesson, s 91.
- 6 Ibid, s 90.
- 7 Ibid, s 89.
- 8 S. Webb, B. Webb, The History of Trade Unionism. Rev edition. Extended to 1920. London 1920.
- 9 T. Lindbom, Den svenska fackföreningsrörelsens uppkomst och tidigare historia 1872-1900, s 10.
- 10 Ibid, s 12. Se även J. Westerståhl, Svensk fackföreningsrörelse. Verksamhetsformer. Förhållande till staten. Den svenska arbetarrörelsens historia 6. Stockholm 1945.

- 11 Se t ex G.S. Bain, The Growth of White-Collar Unionism. Oxford 1970, B.V. Humphreys, Clerical Unions in the Civil Service. Oxford 1958, D. Lockwood, The Blackcoated Worker. London 1958, J.D. Reynaud, Les Syndicats en France. Paris 1963, G. Routh, White-Collar Unions in the United Kingdom, I A. Sturmthal (ed), White-Collar Trade Unions. London 1966.
- 12 Se t ex M. Crozier, White-Collar Unions - The Case of France, I A. Sturmthal (ed), Routh, White-Collar Unions in the United Kingdom, I A. Sturmthal (ed).
- 13 Ibid.
- 14 M. Larsson, Kvinnliga telefontjänstemannaföreningen 1918-1948, s 16 ff, Polismännens fackliga verksamhet. Minnesskrift, s 95 f.

Kommentar

Den samhällsvetenskapliga forskningen runt den svenska tjänstemannarörelsens framväxt är ett eftersatt område. Den forskning som nu produceras måste därför bli av tämligen explorativ karaktär. Därför behöver invanda och annars etablerade begrepp en förutsättningslös diskussion och kritisk granskning. Ur det perspektivet är Tom Ericssons ifrågasättande av min definition av begreppet "facklig" i och för sig förstäligen.

Låt mig emellertid konstatera att jag inte är direkt förvånad över Ericssons begreppskritik: Vad som är fackligt eller icke-fackligt vid studiet av organisationer är en ständigt lika kontroversiell som svår uppgift att besvara. Låt oss ta ett aktuellt exempel. Svenska Prästförbundet inom SACO/SR har, som bekant, idag reellt frånhändats sin strejkrätt. Har detta fackförbund därmed upphört att vara en "facklig" organisation? Svaret kan bli ja och nej eller möjligen bådadera.

Jag vill med andra ord påstå att det i detta sammanhang och på detta sätt ter sig ganska fruktlöst med en begreppsdiskussion. Detta gäller naturligtvis också i det historiska perspektivet: Vad som t ex i sig skall betraktas som fackligt eller icke-fackligt i tjänstemannarörelsens tidigaste och till det yttre något annorlunda verksamhetshistoria är tämligen godtyckligt.

En väg ur detta begrepps dilemma är enligt min mening ett teoretiskt angreppssätt på själva fenomenet om intresseorganisationer i det politiska systemet och därmed organisationernas roll i den s k auktoritativa värdefördelningen. Teorin blir då också vägledande för definitionen av begreppet "fackligt". I mitt inledande teoretiska resonemang i uppsatsen, som inspirerats av modernare svensk statsvetenskaplig organisationsforskning, har jag redovisat dessa premisser. Tom Ericssons begreppskritik hade måhända framstått som mer konsekvent om den relaterats till denna teori.

Utgångspunkten för min analys är alltså att olika socioekonomiska grupper i det svenska 1800-talssamhället använde olika fackligpolitiska medel beroende på sin sociala status. Målet var naturligtvis i samtliga fall att förbättra den egna gruppens villkor. I den meningen var följdaktligen då liksom nu all facklig verksamhet "facklig"(!). Här har Tom Ericsson rätt i sin kritik, men den är ju en truism. Den intressanta frågan måste istället vara vilka fackliga *medel* som skilde grupperna åt både i historisk tid och utvecklingsmässigt. Denna fråga kan sedan (också) lämpligen bilda grund för begreppet "fackligt" eller "icke-fackligt".

Sett på detta sätt kunde de organiserade högstatusgrupperna, som stod ståndssamhällets politiska etablissemang nära, förlita sig på ett nära nog automatiskt basinflytande. På motsvarande sätt tvingades arbetarklassen utnyttja hot om konflikt eller strejken som samhälleligt kampmedel i sin uttalade lågstatusställning. Och på analogt vis antar jag alltså att de lägre tjänstemännens principiella mellanstatussituation framkallade sin speciella organisationspolicy. I ståndssamhällets brytningstid gällde det dock för denna grupp, enligt den sociologiska "lagen" om uppåtriktad social mobilitet, att

inledningsvis försöka åstadkomma en ökad *professionalisering*. Denna förhöjda yrkesstatus eller officialitet kunde i sin förlängning samtidigt ge en mer eller mindre latent och skiftande politisk access. En sådan strävan var både nödvändig och medveten i förhållande till andra grupper och myndigheter i det nya näringsfrihetssamhället. En dylik facklig professionaliseringspolitik förtjänar, enligt mitt sätt att se, en särskild terminologisk benämning. Denna indirekta fackliga strategi skilde sig från övriga gruppers och kom först så småningom, under 1900-talets början att helt likna de senares.

Följdaktligen anser jag det välmotiverat med termen "*förfacklig*" period för för att beskriva den lägre tjänstemannaförelsens tidigaste och något annorlunda organisationssträvanden. Först under 1900-talets inledande decennier är benämningen "facklig" verksamhet till fullo passande, om man nu nödvändigtvis måste diskutera termer istället för fenomen. Då synes också denna grupp, i takt med centralismens framväxt, upptagit fackliga medel som vanligen förbindes med fackligpolitiska former eller påtryckningar.

Conny Johannesson